

53 JONGEREN
30 WEKEN
4 WERK GROEPEN
4 PLANNEN
1 VISIEBOEK

2017-2018

PENSIOENLAB

JONGEREN EN PENSIOENEN

EEN COMBINATIE WAAR JE NIET IN EERSTE INSTANTIE AAN ZOU DENKEN. EIGENLIJK IS DAT OOK NIET ZO HEEL GEK. JONGEREN STAAN AAN HET BEGIN VAN HUN LOOPBAAN VAAK VOOR ANDERE UITDAGINGEN: EEN TOFFE BAAN KRIJGEN, EEN MOOI HUIS KOPEN EN DE LIEFDE VINDEN. HET NADENKEN OVER EEN GOED PENSIOEN STAAT EERDER ONDERAAN DAN BOVENAAN HET PRIORITEITENLIJSTJE VAN VEEL JONGEREN, EN DAT IS HEEL BEGRIJPELIJK. TOCH IS HET WEL VAN GROOT BELANG DAT ER JONGEREN ZIJN DIE ZICH VERDIEPEN IN PENSIOENTHEMA'S OM MEE TE PRATEN OVER HOE HUN OUDE DAG ER UIT MOET KOMEN TE ZIEN. LAAT DIT LAATSTE NOU PRECIJS ZIJN WAT ER GEBEURT BIJ HET PENSIOENLAB!

Het PensioenLab bestaat deze zomer zes jaar en heeft in de afgelopen jaren honderden jongeren weten te bereiken en tientallen adviezen geproduceerd. Het PensioenLab is een project waarin jongeren de mogelijkheid krijgen om hun mening en visie te geven als het gaat om ingewikkelde pensioenvraagstukken. Een mooie tijd om hiermee aan de slag te gaan, nu in de polder en politiek wordt gesproken over de toekomst van het pensioenstelsel.

Dit jaar waren er meer dan 50 aanmeldingen voor 40 plekken. Op basis van het aantal beschikbare plekken zijn er vier themagroepen gevormd waarin de deelnemers zeven maanden lang hard hebben gewerkt aan het oplossen van een pensioenvraagstuk en daarvoor een concreet eindproduct hebben ontwikkeld.

MEER PENSIOEN?
WWW.PENSIOENLAB.NL
[@HETPENSIOENLAB](https://twitter.com/HETPENSIOENLAB)
INFO@PENSIOENLAB.NL

De vier thema's en adviezen van de groepjes dit jaar zijn niet alleen actueel voor hier en nu, maar ook voor morgen en de toekomst. Het eerste thema *Pensioen ABC* gaat over het inspireren van jongeren om speelsgewijs na te denken over belangrijke keuzes die van invloed zijn op het pensioen. Het tweede thema *Wonen Werk Zorg Pensioen* gaat over het combineren van vermogensopbouw in de eigen woning en in het pensioen aan de hand van een rekentool. Het derde thema *Pensioentech* beschrijft hoe nieuwe technologieën kunnen helpen om aan de hand van de levensstijl van individuen inzichten verkrijgen in het toekomstig pensioen. Het vierde thema *Duurzaam Pensioen* pleit ervoor om de Code Pensioenfondsen aan te passen met als doel dat pensioenfondsen duurzamer gaan beleggen. Het geven van

adviezen is meestal moeilijker dan het overnemen van adviezen. In het verleden zijn adviezen van PensioenLab teruggekomen in beleidsnota's en beleid van pensioenfondsen. Het is een mooi voorbeeld dat denkwerk wordt beloond. Wij hopen dat ook dit jaar onze plannen niet in een la verdwijnen, maar concreet gerealiseerd worden in de praktijk. Hoe meer de mening van jongeren in de pensioendiscussie wordt gehoord, des te meer jongeren zich actief blijven inzetten op dit thema!

NAMENS HET BESTUUR
VAN DE STICHTING
SEMIH ESKI

DE RESULTATEN IN CIJFERS

2 BOOTCAMP AVONDEN

40

PLEKKEN

336
PIZZA'S

4

THEMA
GROEPEN

7 MAANDEN

SINDS EERSTE BIJEENKOMST

170

VERKOCHTE TICKETS
VOOR HET EINDEVENT

56

VERGADERINGEN

53

AANMELDINGEN

ADVIES 1 PENSIOTTI

+ PENSIOEN ABC

Er is pensioen. Je bouwt dit op via je werkgever en je kunt er ieder jaar naar kijken. Het is heel belangrijk voor later. Oftewel: hoe eerder je begint, hoe meer je er later aan hebt, maar ook hoe meer je kunt verliezen. Wat wij de jongeren vooral mee willen geven, is dat de keuzes die ze nu maken veel invloed hebben op later. In het verlengde daarvan ligt dan ook onze spreuk;

**"JOUW INKOMEN
VOOR LATER, MAAK
BEWUSTE KEUZES
VANDAAG"**

Onze doelgroep zijn vmbo'ers tussen de 13 en 15 jaar oud. Deze tieners krijgen voor het eerst met een bijbaan te maken en worden daarmee voor het eerst economisch zelfstandig. Onze boodschap is dan ook aan

hen van extra belang. We hebben bewust gekozen voor deze doelgroep, omdat deze groep het minst over pensioen nadenkt en er juist het snelst mee te maken krijgt. Onze app is daarnaast een mooie aanvulling op het reeds bestaande middelenpakket gericht op (v)mbo'ers.

TAMAGOTCHI APP

Door middel van een 'Tamagotchi app' willen wij de jongeren inspireren om over later na te denken. Door hen spelenderwijs en in een verhalende vorm in te laten zien dat keuzes die ze nu en in de nabije toekomst maken, grote invloed kunnen hebben op later.

Met deze app krijgt de leerling een door hem of haar zelf ontworpen Tamagotchi die zeven dagen in leven moet worden gehouden. Dit houdt in dat een leerling iedere dag keuzes

EXTRA'S

- Binnen de app zullen enkele spelverhalen de revue passeren. Dit zijn herkenbare en goed voor de jeugd te visualiseren situaties, waarbij ze zullen merken dat hetgeen vandaag wellicht de beste keuze lijkt, lang niet altijd op de lange termijn de beste keuze is.
- Er zullen bovendien enkele elementen bestaan die aangeklikt kunnen worden om meer te leren over inkomen voor later. Zo kan bij iedere deelnemer op het moment van inloggen op een nieuwe dag, begonnen worden met "Leuk dat jij er bent, hier is je daggeld" (verwijzing naar de AOW).
- Daarnaast zullen er een aantal personages zijn die met hun levensverhaal op een beeldende manier toevoeging geven aan het geheel. Deze extremen sluiten mooi aan bij de verbeeldingswereld van de leerlingen. Ook hierin zien ze terug dat sommige levenspaden heel mooi zijn en van grote invloed zijn op later.

HET MEEST AFSCHUWELIJKE VAN JE PENSIOENTIJD IS DAT JE KOFFIE DRINKT IN JE VRIJE TIJD.

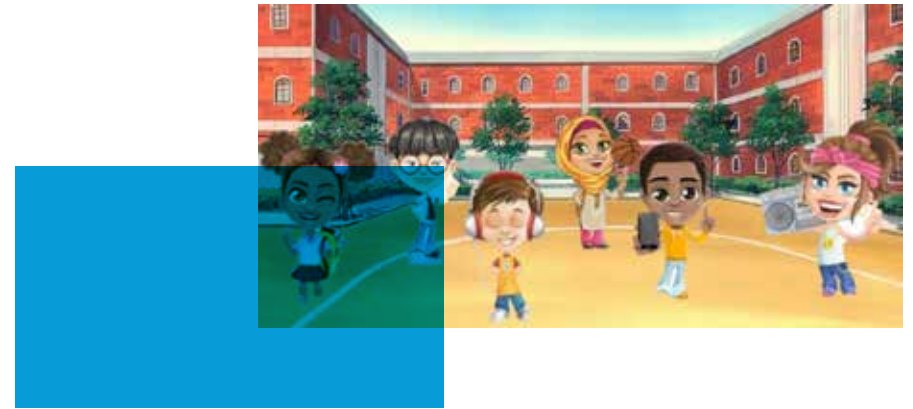
moet maken om de nodige en minder nodige middelen te geven. Dit zullen eenvoudige keuzes zijn, zoals bijvoorbeeld: kies ik ervoor om een pizzaboom te planten en een prachtige pizza te laten groeien of om de nieuwste schoenen te kopen? Enerzijds om de Tamagotchi te laten groeien en overleven in het spel en anderzijds om de coolste van de klas te zijn. Binnen de klas is er een ranglijst waar de score van iedere speler komt te staan. Dit zorgt voor een competitief element in het spel. Hierdoor ontstaat een competitief element in het spel wat jongeren aanspoort zo goed mogelijk hun best te doen.

ONZE VISIE

Betrokken, geïnformeerd en bewust keuzes voor de toekomst maken en leren op een informele maar gestructureerde wijze. Zodat jongeren de moeilijke en ingewikkelde keuzes die zij straks moeten maken, begrijpen en kunnen inzetten. Zo kunnen zij zelf invloed uitoefenen op hun pensioen en zijn ze zich ervan bewust dat alle keuzes invloed hebben op dit inkomen voor later.

DE DOCENT

De rol van de docent is om de inhoudelijke zaken voor en na het spel te bespreken in

JE KAN HET JONG ZIJN NIET UITSTELLEN TOT JE MET PENSIOEN GAAT.

de klas. De uitleg van de docent moet zoveel mogelijk op hun belevingswereld gebaseerd worden. Hiervoor kunnen de voorbeelden uit de Pen-siotti zoveel mogelijk gebruikt worden, zoals de spel- en levensverhalen. Daar mag bij benadrukt worden dat het inkomen voor later uit vele componenten bestaat, kan kort het verschil tussen de drie pijlers worden uitgelegd en de mogelijkheden om zelf fiscaal voordelige financiële producten af te sluiten. Werk zo veel mogelijk in hun belevingswereld, met de voorbeelden door ons aangedragen. Gebruik hiervoor elementen uit het spel, waaronder de spelverhalen, maar wellicht ook de levensverhalen.

IN DE KLAS

Deze app kan gedurende een zekere les of bepaalde week worden gebruikt waarin leerlingen de tijd en de

opdracht krijgen zelf ermee aan de slag te gaan.

Voordat leerlingen de opdracht krijgen om de app te installeren, krijgen ze een korte les over inkomen voor later. Hierin mag benadrukt worden dat het inkomen voor later uit vele componenten bestaat, kort de basisverschillen tussen AOW en het pensioen, maar ook de eigen spaarmogelijkheden en mogelijkheden om zelf fiscaal voordelige financiële producten af te sluiten.

HET TEAM:

Anushka Mahes, Anna van Vliet, Charles Kampman, Frédérique Lipsch, Koen Seebus, Vince Slagmolen,

BEGELEIDSTER:

Marleen Buijsman, Communicatieadviseur bij Pensioenfederatie

ADVIES 2

STEM HYPOTHEEK EN PENSIOEN VERMOGEN OP ELKAAR AF

WONEN, WERK, ZORG, PENSIOEN

WONEN, WERKEN, ZORG EN PENSIOEN HEBBEN ALLEMAAL EEN GROTE IMPACT OP JE LEVEN EN ZIJN MET ELKAAR VERBONDEN. WAT ZE NOG MEER MET ELKAAR GEMEEN HEBBEN, IS DAT ER MET ALLE VIER VEEL GELD GEMOEID IS EN DAT ZE DUS EEN GROTE IMPACT HEBBEN OP JE LEVEN. SAMEN LOPEN DEZE ONDERWERPEN ALS EEN RODE DRAAD DOOR JE LEVEN.

MET EEN ZELF ONTWIKKELDE REKENTOOL ZIJN VERSCHILLENDE PERSONA'S GEANALYSEERD. ZO IS BESTUDEERD HOE HET BESTE VAN BOVENSTAANDE WERELDEN GECOMBINEERD KAN WORDEN DOOR HET OPGEBOUWDE PENSIOENVERMOGEN IN TE KUNNEN ZETTEN VOOR DE FINANCIERING VAN EEN HUIS.

Jongeren zijn, kijkende naar wonen, werk, zorg en pensioen, vooral bezig met een goede baan en een leuke woning. Zorg is er voor zorgen dat je zo lang mogelijk gezond blijft. En pensioen dan? Daar denken we niet aan. En dat is volgens ons de verkeerde instelling!

HERVORMINGEN

Hervormingen in de pensioensector staan hoog op de politieke agenda. Op 10 oktober 2017 heeft de nieuwe coalitie het regeerakkoord “vertrouwen in de toekomst” gepresenteerd. In dit regeerakkoord, opgesteld door VVD, CDA, D66 en ChristenUnie, wordt opnieuw de deur opengezet voor veranderingen in het pensioenstelsel. In paragraaf 2.3 spreekt de coalitie zelfs direct over de “hervorming van het tweede-pijlerpensioenstelsel”. Deze hervorming zou, in lijn met een pensioenstelsel dat beter is toegerust op meer keuzevrijheid,

moeten leiden tot duidelijkere eigendomsrechten voor deelnemers. De coalitie gaat in haar regeerakkoord zelfs ver genoeg om te stellen dat het zo ‘eenvoudiger wordt om in de opbouwfase vermogensopbouw in de eigen woning te integreren in de vermogensopbouw in het pensioen’.

STARTERS

De groep “Wonen, Werk, Zorg, Pensioen” van het PensioenLab 2017-2018 volgt de trend in de politiek en heeft zich bezig gehouden met het combineren van vermogensopbouw in de eigen woning en de vermogensopbouw in het pensioen. Jongeren starten vaak al met een (studie) schuld aan hun werkende leven. Een hypothecaire geldlening is gemaximeerd van 106% naar 100% van de woningwaarde, waardoor het voor starters lastiger is om hun eerste huis te financieren. De eenmalige kosten (notariskosten, kosten koper, aan-

vraag NHG, kosten taxatie, kosten aankoopmakelaar en kosten hypotheekadviseur) moeten namelijk allemaal uit eigen middelen gefinancierd worden. Vervolgens moet de woning ook nog worden ingericht. Het Financiële Stabiliteitscomité heeft in 2015 zelfs geadviseerd aan de volgende kabinetten om na 2018 de Loan-to-Value verder te verlagen tot een niveau van 90%. De implicaties van deze keuze worden duidelijk omschreven in het artikel “Jaag starters niet van woningmarkt met nog strengere eisen voor hypotheek” (FD, 21 maart 2017). Tegelijkertijd laat onderzoek zien dat het hebben van een eigen huis een positieve relatie heeft met het besteedbaar inkomen na pensioenering. Tijdens hun werkende leven

hebben kopers daarentegen een lager besteedbaar inkomen dan huurders.

REKENTOOL

Met een door ons zelf ontwikkelde rekentool zijn verschillende persona's geanalyseerd. Zo is bestudeerd hoe het beste van bovenstaande werelden gecombineerd kan worden door het opgebouwde pensioenvermogen in te kunnen zetten voor de financiering van een huis. Het onder voorwaarden gebruiken van (een deel van) het opgebouwde pensioenvermogen zorgt ervoor dat jongeren gemakkelijker toe kunnen treden tot de woningmarkt. Door het opgebouwde pensioenvermogen flexibel te gebruiken, zorgt het er tegelij-

kertijd voor dat er een verschuiving plaatsvindt tussen het besteedbaar inkomen nu en na pensioenering. Hierdoor wordt het consumptieve vermogen mogelijk gelijkmatiger verdeeld voor de woningkoper. De uitgewerkte propositie sluit aan bij het nieuwe regeerakkoord, waarin ook de hypotheekrenteaftrek stapsgewijs wordt afgebouwd en de doorsneesystematiek wordt afgeschaft.

PENSIOEN VERMOGEN

Het gebruiken van het pensioenvermogen voor de aanschaf van een huis sluit ook nog eens perfect aan bij de voorgestelde keuzevrijheid van deelnemers. De tool laat in voorkomende gevallen ook zien dat het inzetten van het pensioenvermogen niet wenselijk is. Zo kunnen individuen die reeds een koopwoning hebben of deze al kunnen betalen zonder het pensioenvermogen in te zetten er verstandig aan doen om het pensioenvermogen niet in te zetten. Deze mensen kunnen zonder het inzetten van pensioenvermogen de koopwoningmarkt namelijk reeds betreden en kunnen hierdoor een hoger pensioen behouden.

De uitkomsten laten zien dat deze oplossing het voor jongeren makkelijker maakt om de woningmarkt te betreden en zo via een eigen woning vermogen op te bouwen. Dit zorgt

EEN EIGEN HUIS GEEFT HEN EEN STUK ZEKERHEID. DAARNAAST DWINGT DIT JONGEREN DIE GEBRUIK WILLEN MAKEN VAN DEZE OPTIE OM GOED NA TE DENKEN OVER DE TOEKOMST, MET NAME OVER HUN PENSIOEN

ervoor dat zij niet meer in de vrije sector een relatief dure woning hoeven te huren. Een eigen huis geeft hen een stuk zekerheid. Daarnaast dwingt dit jongeren die gebruik willen maken van deze optie om goed na te denken over de toekomst, met name over hun pensioen, en hoe zij zichzelf zien in het rijtje Wonen, Werken, Zorg, Pensioen. In plaats van jongeren van de woningmarkt af te jagen, kunnen we jongeren onder voorwaarden helpen een eigen woning aan te schaffen en hun eigen toekomst verder uit te stippelen. Het laatste woord is aan de politiek...

BEGELEIDER:

Niels Kortleve, innovatiemanager bij PGGM

HET TEAM:

Arian Borgers, Evelien van Hilten, Jacob de Vries, Jelmer Leenstra, Jesse Wijlhuizen, Mathijs Snel, Remco de Rijck, Vera van Rossum

LAAT JE ENTHOUSIASMEREN!

DE DEELNEMER VERTELT ✚

Op mijn vraag aan jongeren hoe zij tegen pensioen aankijken, krijg ik meestal de volgende kreten te horen. “Alle ouderen pakken ons pensioen af.” “Waarom zou ik nog gaan sparen voor pensioen, er is toch niets meer voor mij over!” Na deze opmerkingen worden over het algemeen de schouders opgehaald en loopt men verder. Tot zover het goede gesprek.

Op zulke momenten denk ik altijd aan een gemiste kans. Niet van het feit dat jongeren niet weten waar het over gaat, nee dat is zelfs vrij begrijpelijk. Het is namelijk behoorlijk complexe materie. Mij gaat het er met name om dat deze jongeren zich vervolgens niet gaan verdiepen.

Sterker, ik was zelf ook zo'n jongere die zich totaal niet interesseerde voor pensioen. Op de rechtenfaculteit had ik de mogelijkheid om het vak Pensioenrecht te mogen volgen. Maar dat leek

mij niets, veel te saai. Zet dat weg met het beeld van nu: pensioenfondsbestuurder van het jaar. Er is dus hoop om iets te veranderen!

De reden voor mijn verandering? Ik werd enthousiast, want mijn klanten waren pensioenfondsen waardoor ik ging spreken met mijn eigen pensioenfonds én mee ging doen aan het PensioenLab! Jongeren enthousiast maken is dan ook in mijn ogen de manier om jongeren te betrekken bij pensioen. En na het betrekken, volgt vanzelf die verdieping.

PensioenLab is zo'n initiatief dat helpt bij het enthousiasmeren van jongeren. Jongeren van verschillende kennisniveaus en verschillende achtergronden komen samen om over pensioen te praten, na te denken en kennis op te doen.

Nu denk je misschien: praten en nadenken over pensioen klinkt niet echt sexy. Daar moet ik je gewoon erg gelijk in geven. Rondom het woord pensioen hangt een slechte connotatie. Maar als we pensioen benaderen als “jouw leven”, dan klinkt het ineens een stuk beter. Want pensioen gaat over jouw leven. Hoeveel geld gaat er wekelijks naar de opbouw van jouw inkomen na een bepaalde leeftijd? Kun jij nog wel een droge boterham eten op je 80ste? Nadenken over de toekomst is toch een stuk leuker dan nadenken over pensioen?

Juist jongeren zouden zich meer bezig moeten houden met hun leven. Het zijn namelijk de jongeren die met gewaagde ideeën komen, waar de pensioenwereld nog helemaal niet over heeft nagedacht. Graag kom ik daarom ook met jou in gesprek om de vraag te stellen: hoe kijk jij aan tegen de rest van jouw leven?

OTTO
DEELNEMER PENSIOENLAB EN
JONGE PENSIOENFONDSBESTUURDER VAN HET JAAR

ADVIES 3 OLIVIA HELPT JE OM FINANCIËEL ONBEZORGD 200 JAAR TE WORDEN

**WE WORDEN ALLEMAAL STEEDS OUDER. DE GEMIDDELDE LEVENSV
WACHTING LAG IN 1950 NOG ROND DE 70 JAAR, MAAR GAAT NU AL RICH
TING DE 90 JAAR. DE LEVENSV
WACHTING BLIJFT MAAR STIJGEN EN VOL
GENS DESKUNDIGEN NEE
MT DIE STIJGING EXPONENTIEEL TOE. JE HEBT
ALS JONGERE MAAR GELUK! MAAR HOE ZORG JE ERVOOR DAT JE GENOEG
PENSIOEN HEBT OM VAN TE LEVEN ALS JE ZOVEEL OUDER WORDT?**

IEDEREEN STRAKS 200 JAAR

Ouderdomsprofessor Aubrey de Grey stelt dat de eerste mens die 1000 jaar oud wordt al is geboren. Volgens de Engelse futuroloog Ian Pearson gaat het zelfs nog verder. Hij geeft aan dat je misschien nooit meer doodgaat, als je nu 40 jaar of jonger bent. Hij is ervan overtuigd dat de mens in 2050 dankzij snelle medische vooruitgang het eeuwige leven kan krijgen. Pearson spreekt al 35 jaar dit soort verwachtingen uit en bij 85% van zijn voorspellingen heeft hij al gelijk gekregen. Daarom is het niet gek om te kijken naar de consequenties van deze voorspellingen voor jouw eigen pensioen.

Tussen de dag dat jij geboren werd en vandaag is de wereld radicaal veranderd. Bovendien volgen innovaties elkaar vele malen sneller op dan vroeger. Het internet, zelfrijdende auto's, betalen zonder contant geld (en sinds kort zelfs zonder pinpas) leken tot voor kort onmogelijk. De toepassing van technologie in de medische wetenschap kan onze levensverwachting significant verder verhogen. Zo kan genetische manipulatie voorkomen dat jouw cellen ouder worden of kan het natuurlijke verouderingsproces zelfs omgekeerd worden. Ook ontwikkelen de techno-

logieën voor geprinte organen en robotische ledematen zich in rap tempo voort. Er zijn wetenschappers die durven te beweren dat zij in de nabije toekomst jouw kennis en persoonlijkheid kunnen overdragen (uploaden) naar een robotlichaam. Zo kun je altijd blijven doorleven, al is dat met een andere buitenkant.

DUS IS JOUW NIEUWE PENSIOENLEEF TIJD 150 JAAR

200 jaar oud worden of eeuwig leven klinkt misschien aantrekkelijk, maar wanneer kun je dan met pensioen? Hoe hoog is je huidige levensverwachting nu werkelijk? Hoeveel, maar met name 'hoe', moet je sparen om genoeg pensioen te hebben? Wellicht heb je al eens online uitgerekend wat je verwachte pensioenleeftijd is. Veel jongeren schrikken als ze zien dat die verwachte pensioenleeftijd boven de 70 jaar ligt. Dus stel je voor dat alle voorspellingen werkelijkheid worden en jij 200 jaar oud wordt. Dat betekent dat jouw pensioenleeftijd dus ook (meer dan) verdubbeld naar 150 jaar! Is het daarom niet tijd voor actie?

Nieuwe technologieën kunnen helpen in het verkrijgen van inzicht in jouw toekomstige pensioen. Dankzij technologische ontwikkelin-

ZOU HET NIET FIJN ZIJN OM TE WETEN WELK INKOMEN PAST BIJ JOUW GEWENSTE PENSIOENLEVENSTIJL EN HOE GOED JIJ OP WEG BENT OM DAT INKOMEN TE BEREIKEN?

gen kun jij een steeds beter inzicht krijgen in wat jouw levensstijl voor impact heeft op jouw levensverwachting. Opleidingsniveau, geboorteaar, inkomen en geslacht zeggen al iets over jouw levensverwachting. De schatting van je levensverwachting wordt steeds beter naarmate je hier informatie aan toevoegt. Bijvoorbeeld door via Fitbit, Strava of Weight Watchers gegevens bij te houden over hoeveel je beweegt en eet. Of via internetbankieren waarin je bijhoudt waar jij je geld aan uitgeeft, zoals gezonde boodschappen, huishouden, shoppen of toch dat

biertje in de kroeg. Daarnaast kan het hebben van een huur- of koopwoning van invloed zijn op je benodigde pensioeninkomen. De combinatie van al deze gegevens zou het mogelijk maken om op elke leeftijd je leven "pensioen-technisch" bij te sturen als blijkt dat je ouder, of jonger, wordt dan je had verwacht.

OLIVIA BRENGT DIT PERSOONLIJKE PENSIOEN-ADVIES NAAR JE TOE!

Er zijn veel manieren om pensioen op te bouwen, maar waar moet je beginnen? Onze robotadviseur Olivia is

WELLICHT GEEFT ZE NOG WAT TIPS OVER JE FINANCIËLE SITUATIE, MAAR OLIVIA ZAL JE VOORNAMELIJK COMPLIMENTEN GEVEN.

erop gericht om ervoor te zorgen dat individueel advies over pensioenopbouw toegankelijker en nauwkeuriger wordt.

De technologische mogelijkheden van het berekenen van jouw persoonlijke levensverwachting en het analyseren van je gewenste pensioenlevensstandaard brengen we samen met Olivia. Om te beginnen kijkt ze naar hoe oud je wordt op basis van je (on)gezonde levensstijl. Wanneer Olivia jouw persoonlijke levensverwachting kent, combineert ze dit met jouw reeds opgebouwde financiële middelen en toekomstige behoeftes. Ze rekent uit hoeveel procent van je gewenste pensioeninkomen je naar verwachting opbouwt. Als je meer dan 95% van je benodigde pensioeninkomen zult opbouwen om jouw levensstandaard voort te zetten, wordt de scorebalk in Olivia's overzicht groen. Wellicht geeft ze nog wat tips over je financiële situatie, maar Olivia zal je voornamelijk complimenten geven. Wanneer het percentage tussen de 80% en 95% is, zal de balk oranje worden en geeft Olivia advies over hoe je dit pensioentekort kunt

aanvullen. Zakt het percentage onder de 80%, dan kleurt de balk rood en zal Olivia je uitgebreid adviseren over de mogelijkheden om jouw pensioentekort te verkleinen of te laten verdwijnen.

Olivia kan bijvoorbeeld advies geven over hoeveel je maandelijks extra zou moeten sparen. Olivia vertelt je ook wat de gevolgen zijn als je overstapt van een huurwoning naar een koopwoning, wanneer je investeert in zonnepanelen of loonsverhoging krijgt. Ook is het belangrijk om te weten of je beter kunt sparen of beleggen. Uiteraard passend bij jouw risicoprofiel.

Op basis van jouw persoonlijke data worden de adviezen afgestemd op jouw gewenste pensioenlevensstandaard. Ben je benieuwd naar jouw mogelijkheden om toereikend pensioen op te bouwen? Ga naar Olivia-advies.nl en laat je verrassen!

BEGELEIDER:

Ivo Brand, partner bij PwC

HET TEAM:

Rosa d'Adelhart Toorop, Charlotte Slabbers, José de Bruin, Otto Hulst, Pim Wilbers, Coos Holwerda, Lars Mertens, Maurits Naaijken, Bob van de Straat, Yuri Sleute, Chris de Witte, Vera van Rossum

ADVIES 4 VERANKER DE PARIJS- DOELSTELLING IN DE CODE PENSIOEN- FONDSEN

 DUURZAAM PENSIOEN

Wij als jongeren roepen op tot verankering van het klimaatakkoord van Parijs als beleggingsrichtlijn in de Code Pensioenfondsen, omdat het voor ons van wezenlijk belang is dat het vermogen van de pensioenfondsen ingezet wordt ten behoeve van verduurzaming van de economie. Met ondertekening van het akkoord van Parijs hebben nagenoeg alle landen ter wereld, waaronder Nederland, toegezegd om de mondiale tempera-

tuurstijging te beperken. De stijging mag niet boven de 2 graden Celsius uitkomen, maar er wordt gestreefd naar een maximum van 1,5 graad om de risico's en impact van klimaatverandering te beperken.

Inmiddels hebben naast de Rijksoverheid honderden bedrijven, gemeentes en andere organisaties in Nederland zich publiekelijk achter de doelstellingen van het akkoord van Parijs geschaard. Onder deze orga-

nisaties bevinden zich ook verschillende pensioenfondsen zoals ABP, BPL, PME en PFZW en pensioenuitvoeringsorganisaties, zoals APG en PGGM. De inzet van de pensioensector in Nederland is in het bijzonder belangrijk, omdat zij met circa €1400 miljard belegd vermogen aanzienlijke invloed uit kunnen oefenen op de bedrijven waarin wordt geïnvesteerd. Het belang van duurzame beleggen is dan ook bevestigd op zowel nationaal niveau als internationaal niveau. Op nationaal niveau bijvoorbeeld door DNB en op internationaal niveau bijvoorbeeld door Christiana Figueres, secretaris-generaal van het UNFCCC.

Ondanks de publieke druk op en toezeggingen van de pensioenfondsen en -uitvoeringsorganisaties blijkt in de praktijk dat het beleid van de sector nog niet in lijn is met het Parijsakkoord. Uit een onderzoek van de Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling uit oktober 2017 bleek dat 56% van de pensioenfondsen zelfs nog geen duurzaamheidsdoelen had opgesteld omtrent hun lange termijn beleggingsstrategie. Twee van de grootste pensioenfondsen, ABP en PFZW, hebben dit wel gedaan, maar uit een analyse van hun beleggingsportefeuille blijkt dat deze nog niet in lijn is met het Parijsakkoord.

TWEELEDIG BELANG

Wij als jongeren hebben er in het bijzonder om twee redenen belang bij dat pensioenfondsen zich niet alleen uitspreken voor het Parijsakkoord, maar dat zij ook hun beleggingsportefeuille hiermee in lijn brengen. De eerste reden is dat door haar beleggingsvermogen de sector een belangrijke rol heeft in het voorkomen van (catastrofale) klimaatverandering. Vele publicaties beschrijven de gevolgen van een wereldwijde temperatuurstijging van meer dan 2 graden Celsius. Deze gevolgen, zoals overstromingen, extreem weer en verspreiding van plagen en ziektes, zullen een destabiliserende werking op de wereld hebben met onomkeerbare effecten. Als het Parijsakkoord niet wordt nageleefd, zal iedereen op de wereld de lasten en kosten moeten dragen van deze effecten. In de praktijk zal het welzijn dat pensioen ons beoogd te geven hierdoor aanzienlijk minder zijn.

PARIJSAKKOORD

De tweede reden dat het voor ons als jongeren in het bijzonder belangrijk is dat pensioenfondsen beleggen in lijn met het Parijsakkoord, omdat niet duurzame investeringen op termijn hun waarde zullen verliezen. De Engelse denktank Carbon Tracker voorspelt dat, als de benodigde

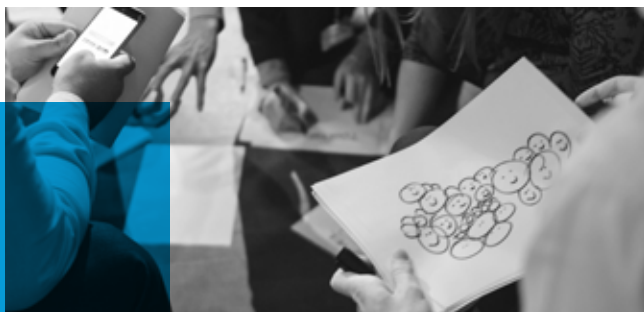
ALS HET PARIJSAKKOORD NIET WORDT NAGELEefd, ZAL IEDEREEN OP DE WERELD DE LASTEN EN KOSTEN MOETEN DRAGEN VAN DEZE EFFECTEN.

maatregelen worden genomen om opwarming van de aarde tegen te gaan, in 2025 het vermogen van fossiele brandstofbedrijven al met €2200 miljard zal verminderen. Als deze trend zich in de tweede helft van deze eeuw voortzet, zal het vermogen van niet-duurzame ondernemingen nog verder afnemen. Het te laat uitstappen uit investeringen in niet-duurzame ondernemingen zal op de lange termijn dus zorgen voor lagere, misschien zelfs wel negatieve, rendementen. Dit zal er weer voor zorgen dat het pensioenkapitaal van de huidige generatie jongeren lager uitvalt dan wenselijk is. Ook vanuit een strikt financieel oogpunt zijn wij als jongeren er daarom bij gebaat dat pensioenfondsen, op tijd, duurzaam gaan beleggen.

ONZE OPROEP: PAS DE CODE PENSIOENFONDSEN AAN

DUURZAMER BELEGGEN

Wij hebben als werkgroep Duurzaamheid de afgelopen maanden onderzocht hoe wij ervoor kunnen

zorgen dat pensioenfondsen duurzamer gaan beleggen. Fondsen zeggen wel het Parijsakkoord te steunen en de doelstelling na te streven, maar brengen dit lang niet allemaal in de praktijk. Omdat het niet van de ene op de andere dag af te dwingen is dat fondsen massaal hun beleggingsbeleid drastisch aanpassen willen

wij er allereerst voor zorgen dat zij in ieder geval transparant zijn over hoe duurzaam hun beleggingsbeleid is. Om dit te bewerkstelligen roepen wij de pensioensector op om de Code Pensioenfondsen aan te passen. Wij zouden graag zien dat de tekst van norm 27, inclusief toelichting, wordt vervangen door het volgende:

TOELICHTING:

Het pensioenfonds hanteert een beleggingsbeleid dat in lijn is met de doelstelling van het klimaatakkoord van Parijs en rapporteert hoe het beleid is in lijn met deze doelstelling. Hierbij houdt het bestuur ook rekening met goed ondernemingsbestuur.

Op grond van artikel 135, vierde lid van de Pensioenwet zorgt het bestuur ervoor dat in het beleggingsbeleid staat hoe het fonds rekening houdt met milieu en klimaat, mensenrechten en sociale verhoudingen. In aanvulling hierop dient het fonds concreet aan te geven hoe hun beleggingsbeleid bijdraagt aan de klimaatdoelstelling uit het klimaatakkoord van Parijs uit 2015. Hier is het doel gesteld de opwarming van de aarde ruim onder de 2 graden Celsius te houden ten opzichte van het pre-industriële tijdperk, bij voorkeur zelfs onder de 1,5 graden Celsius. Het fonds dient dit openbaar te maken door hierover te rapporteren in haar jaarverslag of op haar website.

Daarnaast past het - in het kader van de corporate governance code - om als belegger in ondernemingen ook goed ondernemingsbestuur te bevorderen.

HET TE LAAT UITSTAPPEN UIT INVESTERINGEN IN NIET-DUURZAME ONDERNEMINGEN ZAL OP DE LANGE TERMIJN DUS ZORGEN VOOR LAGERE, MISSCHIEN ZELFS WEL NEGATIEVE, RENDEMENTEN.

Wij geloven dat verslaggeving in lijn met deze norm op drie manieren zal bijdragen aan de duurzaamheid van de beleggingsportefeuilles van pensioenfondsen. Ten eerste zal het fondsbestuurders verplichten om de duurzaamheid van hun beleggingen tegen een meetlat te leggen en hier beleid op te voeren. Ten tweede zal het toezichtsorganen de benodigde informatie verschaffen om te kunnen controleren of het beleggingsbeleid in de praktijk correspondeert met uitgesproken ambities van het pensioenfonds aangaande verantwoord beleggen. Ten derde zal het de regering, deelnemers en maatschappelijke organisaties in staat stellen om de duurzaamheid van het beleggingsbeleid te beoordelen.

Het is noodzakelijk en steeds makkelijker voor investeerders om vast te stellen of de scope 1, 2 en 3 emissies van hun beleggingsportefeuille in lijn zijn met het Parijsakkoord, door middel van instrumenten en richtlijnen die de afgelopen jaren voor dit doel zijn ontwikkeld. Een van de standaarden die hiervoor is ontwikkeld zijn de aanbevelingen van de Task Force on Climate-re-

lated Financial Disclosures (TCFD). In april van dit jaar heeft de werkgroep Klimaatsicco's van het Platform voor Duurzame Financiering van DNB bedrijven opgeroepen om volgens deze standaarden te rapporteren. De komende tijd zullen er daarnaast steeds specifiekere 'best practices' in de sector ontstaan die rapportage hierover zullen vergemakkelijken.

Concluderend roepen wij als werkgroep Duurzaamheid van het PensioenLab 2017-2018 samen met een coalitie van (jongeren)organisaties de Pensioensector op om de 2-graden-doelstelling van Parijs te verankeren als beleggingsrichtlijn in de Code Pensioenfondsen.

BEGELEIDER:

Rens van Tilburg,
directeur Sustainable Finance Lab

HET TEAM:

Evelien Cornelisse, Madelijn Bazen,
Thijs Willems, Sander Jaworski, Jasper
Quist, Fabian Kemps Verhage, Remo
Kleij

WE LOVE PENSIOEN

Het PensioenLab is een initiatief van de jongerenbonden CNV Jongeren, FNV Jong en VCP Young Professionals. Met deze 'denktank' brengen we jongeren bij elkaar om na te denken over pensioenvraagstukken. De deelnemers presenteren aan het eind van het traject hun vernieuwende adviezen en zorgen er zo voor dat de stem van jongeren en hun belangen ook worden vertegenwoordigd in de landelijke pensioendiscussie.

MEER WETEN? WWW.PENSIOENLAB.NL MEEPRATEN? [@HETPENSIOENLAB](https://twitter.com/HETPENSIOENLAB)

mogelijk gemaakt door

